

Lyninterview om »Efterkommere«

I forbindelse med udstillingen »Efterkommere« har kunstner Charlotte Grum interviewet kulturgeograf Keld Buciek - fem skud fra høften

AF CHARLOTTE GRUM

Der står en mindesten i Skov Olesens Plantage, fem kilometer syd for Ikast. Den lyder »Jomfru Rist boede her i ensomhed omkr. 1880'erne«.

Denne sætning har rumstret i mig, siden jeg læste den. Når man kigger på de gamle kort, er det tydeligt, at hun boede i et vejkryds, hendes lille spændhus var befolket med ko, får og hund. Så jeg blev optaget af hvilken form for historiefortælling og menneskesyn - der var på spil her.

I artiklen »Ny kapitalismekritik satter på ... håndtukkene i Information 25. marts 2014, angår I (kulturgeograf Thomas Theis Nielsen, filosof Erhard Paul Meier og kulturgeograf

Keld Buciek), at alle steder rummer alle fortællinger.

Hvad læser du når du læser mindestenens skrift? Hvilken effekt får det at det er netop denne fortælling der bliver hugget i sten?

- Den franske erindringsteoretiker Pierre Nora taler om erindring som et hav, der, når det trækker sig tilbage fra stranden, efterlader fragmenterede erindringer i form af spredte muslingeskaller. Nogle af disse går så vidt vides døde i stor armod, efter at have drevet færgefart mellem Falster og Møn. Hun blev født ikke så langt fra Ikast. Havde det ikke været, fordi Holberg tilfældigvis kom forbi under fugten fra pesten i København, så var Marie næppe blevet mytologiseret og

○ Denne mindesten for Jomfru Rist er rejst i Skov Olesens Plantage i Ikast. PRIVATFOTO

den mindesten. På en måde har Jomfru Rist en »forløber« i Marie Grubbe - en anden mystik omgærdet kvinde, som har fået en mindesten i Stubbebo, hvor hun efter et »vildt liv« så vidt vides døde i stor armod, efter at have drevet færgefart mellem Falster og Møn. Hun blev født ikke så langt fra Ikast. Havde det ikke været, fordi Holberg tilfældigvis kom forbi under fugten fra pesten i København, så var Marie næppe blevet mytologiseret og

brugt af både Steen Steensen Blicher, HC Andersen og LP Jacobson. Marie Grubbe og Jomfru Rist har meget tilfælles omkring mystik angående deres kærlighedsliv og begær. Pointen, tror jeg, handler om, at erindring kun er erindring, når tilfældet samler det op og anvender det i bestemte typer projekter.

Mythogeografi

Artiklen i Information inspirerede os

meget, da vi i 2014 mødtes for at udvikle udstillingen. I beskriver her feltet mythogeografi.

Vil du (gen-)fortælle hvad et mythogeografisk perspektiv er - og hvorfor feltet er vigtigt?

- Mythogeografien er barn af psykogeografien - det vil sige født af en interesse for, hvorledes vores omgivelser indvirker på, hvorledes vi betragter os selv og det samfund, vi er en del af. Hvor psykogeografien - hos

○ Kunstnerne bag udstillingen »Efterkommere« har rejst en ny mindesten, som nu står placeret på et grønt område foran Kunstpakhuset i Ikast. FOTO: FLEMMING HANSEN

for eksempel Asger Jorn og Deborah - handler om, hvorledes det kapitalistiske system gør alting til varer og værdisætter - blandt andet kunsten - på undertrykkende måder, så er ambitionen i det mythogeografiske projekt at opdagde eller henholdsvis få øjeblikke af, hvorledes det i vores omgivelser ligger historier og fortællinger, der bryder med normer og de oplevelsesøkonomiske logikker. Metoderne til

sådanne øjenåbnende interventioner i det samfundsmæssige rum er lege, søkervej vandring, rekvisitter, optræden med mere.

Kultur betyder at opdyrke

Under titlen »Hans land. Hendes sted« erindringer om landskabstilhøvelses udstiller Christina Capello fotografier, som hun kalder en stedsspecifik fortælling i flere lag om en kvinde, en mand og et landskab - heden.

Hvilke konsekvenser har det når man på landskabstilhøvelses læses med kønnet fortægt?

- At landskaber betragtes som kvindelige er måske en af de længst eksisterende europæiske forestillinger. At opdyrke landet har været koblet til at befrugte landet i umiddelbare tider. Kultur betyder at opdyrke. At pløje har været associeret til at besvare. Der findes et berømt kobberstik af Theodor Galle (1571-1633), der

mere end noget andet sammenfatter denne tanke. Billedet viser Amerigo Vespucci (1454-1512) ankomst til Amerika. Denne søfarter står magtfuld, oprejst, fuldt udrustet med alle civilisationens redskaber og værktøjer foran en nøgen liggende kvinde, repræsenterende det amerikanske landskab. Erobreren - manden - klar til at opdyrke/besvare det frugtbare, men vilde, land - kvinden. Så i den forstand bliver kunstprojekter, der udfordrer kønnet i landskabet også projekter, der udfordrer magten. Deri ligger også en kritik af for eksempel hedsopdyrking, inddømmingen af tidligere hav til landbrugssjord, domstøtning af det vilde og så videre og så videre.

Hvilken fortælling mener du vi skaber med denne sten?

- Som jeg antydede indledningsvist, så repræsenterer en mindesten et forsøg på at ordne kaos og tilfældigheden. Man forsøger at hugge i sten, hvad erindringens flertydighed og fløjtydighed ikke magter selv. Mindestenen minder os derfor mest om alle de minder, der ikke fik en sten. Et minde samles op og hugges i sten, havet og/eller erosionen tager resten. Hvem har retten og magten til at hugge i sten? Hvilke minder opstår retten til at blive fastholdt i sten. Har minder værdi - hvad, hvem fastsætter dem? Sådanne er mythogeografiske spørgsmål.

Kapitalismekritik

Ser du et kunstnerisk projekt som dette som vellykket kapitalismekritik? Eller reproducerer vi det som i social eller ville det en særlig videnskabelig dagsorden?

- Tiden er jo ikke glad for revolutioner og anti-kapitalistiske paroler. Der er mere fokus på bevidsthedsændring, overtalelse, de små skridt, nudogging og så videre. Det kan man på den ene side synes er fattigt og på den anden side se som realistiske vilkår. I et mythogeografisk perspektiv er det at gå så delens fremad også godt. Hvis der er nogen, der bliver inspireret til

at handle og tænke anderledes ved at opleve Jers projekt, så er den hjemme.

Mindesten

Vi har rejst en ny mindesten med inskriptionen »Efterkommere«.

Den står lige nu placeret på et grønt område foran Kunstpakhuset i Ikast. Mindesten kan ses som materialiserede myter.

Hvilken fortælling mener du vi skaber med denne sten?

- Som jeg antydede indledningsvist, så repræsenterer en mindesten et forsøg på at ordne kaos og tilfældigheden. Man forsøger at hugge i sten, hvad erindringens flertydighed og fløjtydighed ikke magter selv. Mindestenen minder os derfor mest om alle de minder, der ikke fik en sten. Et minde samles op og hugges i sten, havet og/eller erosionen tager resten. Hvem har retten og magten til at hugge i sten? Hvilke minder opstår retten til at blive fastholdt i sten. Har minder værdi - hvad, hvem fastsætter dem? Sådanne er mythogeografiske spørgsmål.

Keld Buciek kommer til Kunstpakhuset på fredag 9. oktober klokken 19-21.30, hvor han drøfter »Heden, Myter og Menneskers med performancekunstner Charlotte Grum og billedkunstner Annette Skov. Der er fri entré.

Den stolte adelsfrøken valgte det

Historien om Jomfru Rist har rødder til adel og officerer, rummer fallit og familieopgør, handler om stolthed og vilje til at klare sig selv - og et usædvanligt valg af livsbane

AF KJETIL H. HØRGENSEN
kj@herningfolkeblad.dk

Midt i Skov Olesens Plantage på grænsen mellem Herning Kommune og Ikast-Brandeborg Kommune finder man en mindesten for Jomfru Rist, men vel kun de færreste har nogen ide om, hvem denne eneboer var.

Jomfru Rist er imidlertid navnet på den ensomme hedeboer, der er udgangspunktet for udstillingen »Efterkommere« i Kunstpakhuset i Ikast. Hendes liv og levede er fra tid til anden dukket op fragmentarisk, og den aktuelle anledning er, at det i år er 200 år siden, at hun blev født.

Også i 1954 bragte Herning Folkeblad en artikel om hende under overskriften »Enboerskens«. En ganske udførlig beskrivelse af hende og hendes livsvilkår på det øde sted, men også med en række grætterier

omkring hendes skæbne. Således hed det:

»Hvad hun selv fortalte om sin barndom og ungdom, var kun lidt, så man fik aldrig rigtig klarhed over, hvad der havde ført hende bort fra det smilende Nordsjælland ud på Vestjyllands barske hedesage, men naturligvis gænsede man om fejlsagte kærlighedsdrome.«

Det gådefulde skær bidrog hun selv til, da hun ikke var særlig meddelson.

Tværtimod talte hun stort set aldrig om sin fortid og oprindelse, og derfor kendte egen luge så lidt til hende, da hun rejste, som da hun kom.

Dog blev hun enkelte gange set i Herning sammen med besøgende familiemedlemmer, og her optrådte hun stolt, flot og i sin bedste stads, som det blev udtrykt, hvilket for iagttagere bekræftede indtrykket af en tidligere

adelsfrøken. Og det var der faktisk også noget om.

Vi kan takke den tidligere lærer i Gjellerup Kommune, lokalhistorikeren Tage Lier Hansen for, at det er kommet flere kendsgerninger på bordet om Jomfru Rist i forhold til avisens artikel i 1954. I begyndelsen af 1980'erne satte han sig for at rode op i historien, og dagbladet Politiken hjalp ham på vej med en artikel, der endte med at sætte ham i forbindelse med nogle af Jomfru Rists slægtninge, blandt andet et oldebarn til en halvbror til Jomfru Rist.

Jomfru Rists fulde navn var Johanne Severine Frederikke Rist, og hun blev født 7. november 1815 ved Birkedal, Slægten Rist kan spores tilbage til 1500-tallet og opnåede adelspatent i 1600-tallet. Johannes forældre boede på gården Rudegaard og befandt sig i de højere sociale lag.

Hendes far var Hans Ulrich von Rist, og gennem livet benyttede han følgende titler: cand.phil., informator, kommande, lejtnant, overlæringskommissær, og da det gik den anden vej: toldbetjent og visitorer ved told- og konsumtionsvæsenet.

Faren rodede sig ud i flere ægteskaber og mange børn, og det skulle blive afgørende for Johanne Rists skæbne. Hans første ægteskab i 1802 var med en ung enke med børn, men også med stor købmandsgård, og dermed blev han net formuende. Sammen fik de et barn, men hustruens døde kort tid efter. I 1807 blev han gift for anden gang, han solgte købmandsgården og lante et stort beløb af sin nye svigerfar og købte lystgården Rudegaard ved Birkedal.

I dette ægteskab blev født fire børn, hvorefter hustruen ligesom den første døde i barselsengen, og Rist var i

1813 blevet enkemand for anden gang, og nu med seks mindredrøge børn.

Bryllup og fødsel samme dag

Formodentlig har Rist ansat en ung pige i huset til børnene, og det har udviklet sig til mere end børneoppasser, på 1815 gennemførtes et privat bryllup på Rudegaard mellem Rist og Jomfru Dorothea Conradsen. Umiddelbart efter brylluppet blev jordemoderen tilkaldt for samme dag at forløse et tvillingepar.

Den ene har været svagelig og blev hjemmedøbt straks, og sådan kom hun til Hammerum Herred.

Ved folketællingen for Ikast Sogn i 1860 figurerte Jomfru Rist, som Johanne herefter benevnites, som beboer på Hesselbjerggård, idet hun menes at være tiltrådt stillingen allerede i 1857 efter morsens død. Ejeren var imidlertid ingen god landmand, og efter otte år måtte han sælge gården. Forinden

ensomme liv på heden

til igen. Gården var på tvangsauktion, ældste søn overtog den, og Rist måtte flytte i mere beskedne rammer sammen med familien. Johanne var da 17 år. Senere måtte hun som de andre børn flytte hjemmefra i takt med, at økonomien blev dårligere, og lejlighederne mindre.

Gjort arveløs

Johanne kom ud som tjenestepige, men vendte tilbage til sin mor, da Rist var død, og moren blev svækket. Da hendes mor døde i 1857, ordnede den ældste søn, Johannes halvbror, boet på en sådan måde, at Johanne intet fik, skønt han selv var hovedrig.

Uden arv og sat på gaden i en alder af 42 år var hun henvist til sine såkaldte gavmildhed. I stedet tog hun imod et tilbud om at blive husjomfru på Hesselbjerggård, og sådan kom hun til Hammerum Herred.

Ved folketællingen for Ikast Sogn i 1860 figurerte Jomfru Rist, som Johanne herefter benevnites, som beboer på Hesselbjerggård, idet hun menes at være tiltrådt stillingen allerede i 1857 efter morsens død. Ejeren var imidlertid ingen god landmand, og efter otte år måtte han sælge gården. Forinden

var Jomfru Rist dog fratrådt, velsagtens fordi han ikke havde råd til at afløse hende.

For stolt til at vende hjem

Og det er i den situation - forældreløse og uden midler, hjulpet til en stilling som husjomfru i det jyske, fyret af en falleret landmand og stirrende ind i den kendsgerning, at en hjemtur til København ville betyde, at hun skulle være afhængig af sine søskende og halv søskende - at hun har taget beslutningen om at blive på den øde og barske hede i det yderste hjørne af Ikast Sogn.

Hun indgik en lejeaftale med den nye ejer af Hesselbjerggård om et stykke jord, der var sågar en betagelsesafgift, og Jomfru Rist fortsatte punktligt.

På jordstykket byggede hun en hytte i to rum, stue og stald, med plads til ganske få møbler og nogle dyr. Og her holdt hun sig for sig selv og dyrkede ikke særlig omgang med naboens beboere. Derfor var der også frit slag for alle mulige grætterier om den mystiske kvinde, der egenhændigt begyndte at opdyrke lidt af jorden.

Koens mælk blev kørnnet til smør, og sådan kunne hun bytte sig til varer hos købmanden. I det hele taget har hun haft en evne til at få meget ud af lidt.

Kræfterne slap op

På hendes ældre dage havde hun dog

svært ved at klare sig, og der var lokale overvejelser om at overtage hende til fattiggården, men den skæbne har Jomfru Rist sikkert ikke kunnet forlige sig med.

Det blev derfor en klausul i lejekontrakten, nemlig bestemmelsen

om at dyrke et lille stykke jord op hvert år, der gjorde det muligt at opsigte hende - som en ren barmhjertighedsgerning.

Hun tog opsigtelsen med ophøjet ro, og det var sikkert bedre, end at hun måtte give op selv.

Ved familiens mellemkomst kom hun alligevel tilbage til København. I Kgs. Lyngby lejede man et værelse til hende, og her døde hun 14. juni 1899 af lungebetændelse.

I 1963 rejste kommunalbestyrelsen i Gjellerup Sogn en mindesten for Anne og Mads Skov Olesen for at hædre skaberne af den lille naturpark Skov Olesens Plantage, og i samme anledning blev opsat mindestenen for Jomfru Rist med den kortfattede indskrift: »Jomfru Rist boede her i ensomhed omkr. 1880.«

Blandt de daltægnende kunstnere i Kunstpakhuset i Ikast er Annette Skov, oldebarn af Skov Olesen, og hun fortæller om sin barndoms ture i plantagen: »Vi skudte os i jakkerne ved synet af resterne af eneboeren Jomfru Rists hjembyggede hus og tanken om, at hun levede afsønderet på heden i næsten 20 år for at omdanne hede til mark.«

○ Selv om Jomfru Rist formodes at have haft en beskedne omgangskreds, følte hun sig alligevel drevet til at indrykke en annonce i Folkebladet i foråret 1881, da hun tog afsked med Hesselbjerg Hede.